

TÜRK SOSYO-KÜLTÜR YAPISI İÇİNDE NORMLAR VE FONKSİYONLARI

NİHAT NİRUN* — M. CİHAT ÖZÖNDER**

Kültür, evrensel olan, sosyal yapıların muhtevasını teşkil eden ve bu sebepten her milletin sadece kendine has olan bir olgudur. Kültür, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Başkanlığı'nın 25.12.1986 tarihli raporunda tarif edildiği şekliyle; "bir milletin duygu, düşünce davranış kalıplarını, belirli dönemlerde bilgi ve beceri birikimlerini, kendi varlığı hakkındaki tarih bilincini ve milletin belirginleşen objektif sosyal yapısına sahip olan sistemler bütünü, din, ahlâk, hukuk, dil, san'at, edebiyat ile ekonomik, teknolojik kurumların biçim ve fonksiyon içeriklerini kapsayan bir bütün halindeki hayat tarzlarıdır." (s.4)

Bu tanımda da ifade edilmiş olduğu gibi kültür, oluşmasında bir zaman süreci içine ve bu esasta tekrarlanarak bir kalıp halini alan davranışların etkileşmelerin (fiil ve hareketlerin) duygu, düşünce ve bilgilerin temelini teşkil eder. Sosyo-kültürel yapı adını verdiğimiz mücerret olgu bu tekrarlanan davranış kalıplarının, yani sosyal normların zaman içinde tekrarlanarak meydana getirdiği sosyo-kültürel kurumların karşılıklı etkileşmesi sonucunda oluşan dengenin bir adıdır. Analitik fayda mülâhazasıyla bu denge durumu statik bir yapı olarak kabul edilmekle birlikte gerçek sosyal hayatta yeni oluşumlar, yeni unsur alış-verişleri, iç ve dış dinamiklerin etkileşmesi sonucu her sosyo-kültürel yapı bir değişme ve dinamizm içindedir. Bu genel geçerliliği olan sosyolojik kanun Türk sosyo-kültürel yapısı için de doğrudur. Bu sebepten çalışmamız önce Türk sosyo-kültür yapısı içinde yer alan sosyo-kültürel normların tariflerini, sonra oluşma tarihini, bugünkü durumlarını, gelişme (değişme) yönlerini (ve ihtimallerini) ve son olarak da konu ile ilgili olarak alınması icabeden tedbir tekliflerini ihtiva edecektir.

Doğrudan konumuzu teşkil eden sosyo-kültürel normlar davranışın ve bilgilerin öğrenilmiş şekilleridir. Davranışın öğrenilmiş şekilleri, insanın biyolojik yapısından kaynaklanmayan her fiil ve hareketi ihtiva eder.

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

**Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu hareketlerden kültürel olanlar, doğumdan hemen sonra bir önceki nesil tarafından yenilere öğretilerek aktarılır, zamanla günlük hayatta düşünülmeden uygulanır hale gelirler. Bu sebepten kültürel normlar öğrenilirler, aktarılırlar ve öğrenme fiilî sosyal etkileşme ortamı içinde gerçekleşir.

Bu anlayışa bağlı olarak kültür muhtevasını aşağıdaki şekilde şematize etmek mümkündür:

Kültür Muhtevası

(Düşünme)	(Yapma)	(Sahip olma)
Fikirler	Normlar	Maddî Unsurlar
İdeolojiler	Teknolojiler	
İlmî gerçekler	Kanunlar	Makineler
Dinî inançlar	Hükümler	Âletler
Mitler	Kaideler	Araçlar
Efsaneler	Yönetmelikler	Binalar
Edebiyat	Âdetler	Yollar
Bâtıl İnançlar	Örf-Töre	Köprüler
Vecîzeler, darbimeseller	Görenekler	San'at eserleri
Atasözleri	Gelenekler.	Elbiseler
Folklor	Yasaklar (Tabular)	Taşıtlar
	Âyinler	Mobilya
	Dinî törenler	Gıda maddeleri
	Törenler	İlâçlar
	Moda	
	Sosyal Kaideler	
	Adab-ı muaşeret kaideleri	

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi her sosyo-kültürel yapı içinde etkileşmelerin düzenliliği temel normlar tarafından sağlanır ve bu temel normlar insanlar arasındaki etkileşmelerin yönlendirilmesini, kanalize edilmesini, kısaca çerçevesini belirler. Normlar, bir kültür yapısı içinde yer alan sosyal ilişki ve etkileşmeleri tahmin edilebilir, daha önceden beklenebilir hale getirir. Bu sayede bir örgü meydana gelerek aile, inanç, iktisat, eğitim, siyaset gibi temel sosyal kurumlar ve bunların karşılıklı etkileşme ve bütünleşmeleri sonunda da sosyo-kültürel yapı meydana gelir. Bu bütünleşmiş yapının muhtevası kültürdür ve her millete has, tarih içinde

tekrarlanan görenek, gelenek, âdet, örf gibi unsurların hepsinin bileşkesinden müteşekkildir.

İnsan topluluklarında, âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler sosyal düzenin temel (aslı) unsurlarıdır. Onlar olmadan hiçbir toplum tasavvur edilemez. Onlar sosyal bünyelerde insanları belirli bir objektif gayelere yöneltirler.

Âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler “temel kültür unsurları” olarak, insanların duygularına, düşüncelerine ve davranışlarına ilk elden yani doğrudan doğruya tesir ederler.

Bu temel kültür unsurları sosyal grupların insanlararası ilişkilerini, sosyal etkileşim açısından sosyal beklentilere ve daha üst düzeyde ise sosyal kurumlar bakımından insanlararası ilişkilerini sosyal kaidelere bağlarlar.

Sosyo-Kültürel temel unsurların yâni âdetlerin, örflerin, görenek ve geleneklerin önemi şudur ki, onlar sosyal grupları yaratan ve yaşatan muhtevalara sahiptirler.

Her kültürde, her cins sosyal grup meydana gelemez. Kültürlerin muhtevalarına göre, sosyal gruplar vardır ve hayatîyetlerini sürdürmektedir demek kültürlerin âdetlerine, göreneklerine ve geleneklerine göre sosyal gruplar var demektir.

Sosyal gruplar, kültürün temel unsurlarına göre üyelerini (insanları) yalnızlıktan kurtarır, lüzumsuz endişelerden, korkulardan uzaklaştırır, sosyal çevre içinde insanların birbirlerine karşı uygunsuz davranışlarda bulunmalarını önler. Bu sebeple âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler sosyal grupların dinamik merkezler olmalarına hizmet ederler. Kültürün temel unsurları olan âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler sosyal organizasyonların teşekkülüne yardım ederler.

İlk zamanlar bu kültür unsurları, resmî olmayan sosyal grupların oluşumunu sağlarlar. Onlar, resmî kaidelerin bulunmadığı ya da bulunup da yetersiz kaldıkları hallerde insanların birbirlerine karşı şuurlu olarak anlaşmalarına ve anlaşmaların emniyet ve güven içinde uygulamalarına yararlar. Sosyal grupların değerleri ve gayeleri onlar sayesinde açık ve seçik olarak anlamlı bir şekilde sosyalleşerek gerçekleşmiş olur.

Bu şekilde, âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler insanları manevî desteklerinin himayesi altında hep birlikte tutarlar.

Normlar tarafından şekillendirilen, oluşturulan sosyal grup kavramı insanlık tarihi ile birlikte varolmuş bir kavramdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, onun düzenli bir etkileşimler ağı içerisinde birlikte yaşamasıdır diyebiliriz. İnsan, yeryüzünde ilk olarak ortaya çıktığı bilinmeyen tarihlerden beri, bu sosyal adını verdiğimiz özelliklere sahip olmuş ve zaman içinde bu özelliği akıl almaz boyutlarda karmaşık bir ilişkiler, etkileşimler ağı haline dönüşmüştür. Bütün bu sosyal etkileşimlerin, ilk olarak yer aldığı, normların ilk teşekkül ettiği insan grubu da aile olmuştur. Aile, ilk insan grubu olmasının yanısıra bugünkü karmaşık sosyo-kültür yapılarının da çekirdeğini teşkil etmiş, bir kültürden diğerine farklı şekiller almış, günümüzde de her sosyo-kültür yapısının temelini teşkil eden özelliğini ve varlığını evrensel bir kurum olarak sürdürmektedir.

Günümüzün ilkel topluluklarında aile yegâne sosyal kurum olma durumundadır. Kutup Eskimolarında aileden başka hiçbir sosyal kuruma rastlanmamıştır. Bu toplulukta işbölümüne dayalı lider, kanun-hukuk, din adamı, büyücü v.s. gibi hiçbir statü farklılaşması görülmemiştir. Orada sosyal hayatın gerektirdiği bütün faaliyetler aile çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Kültürler geliştikçe kurumlar da genişleyip daha karmaşık hale girmektedirler. Yine ilkel avcı ve çiftçi topluluklarında aile iktisadî üretim ve tüketimin düzenlenmesinde yeterli olabilmektedir. Fakat yakın kabile veya topluluklarla ticaret, alış-veriş başlayınca tüccarlar, malları taşıyanlar ve diğer uzmanlık gerektiren meslekler ortaya çıkmaya başlıyor. Daha sonradan zanaat grupları ve diğer meslek mensupları ortaya çıkıyor. Böylelikle aile kurumunun dışında bir ekonomi kurumu oluşuyor. Yine toplulukların kültürleri kompleksleştikçe siyasî organizasyon, hukuk sistemine, savunma ve saldırma organizasyonlarına ihtiyaç duyuluyor. Böylelikle daha önce sadece içinde yer alan otorite-hakimiyet kavramı aile dışına, topluluğa yayılıyor. Aile başkanları kabile kurultaylarına, bunlar da konfederasyonlara, daha üst idare kuruluşlarına katılıyor ve otorite kavramı başlı başına bir kurumu, siyaset kurumunu oluşturuyor. Savaş kavramı da siyaset kurumunun ortaya çıkışı ile birlikte daha karmaşık ve farklı bir organizasyona ihtiyaç duyuruyor. Benzeri şekillerde din ve eğitim kurumları da aileden ayrılıp farklı profesyonel faaliyetleri gerçekleştiren birer organizasyona, sosyal birliklere sahip oluyor.

Başlangıçta aile grubu içinde yer alan, zamanla daha büyük sosyal grupların gelişmesiyle daha da çok ehemmiyet kazanan bir unsur da otorite-hakimiyet kavramı ile ilgilidir. Ailelerin birleşmesiyle meydana gelme-

ye başlayan ve en büyük insan grubu olan milletlere varıncaya kadar her sosyal grup, tarih içinde meydana gelen sosyal normların tesiriyle kendi içinde otorite-idare kurumunu da geliştirmiş ve sosyo-kültürel bütünleşme unsuruna önem vermiştir. Türk sosyo-kültür yapısı hakkındaki ilk bilgilerin bulunduğu Orhun Abideleri de zamanın idarecilerinin sosyal bütünleşme açısından taşıdıkları endişeleri ve tavsiyeleri dile getirmektedir. 735 yılında bitirilmiş olan Bilge Kağan Abidesi'nin doğu cephesindeki ifadeler incelemeye değer niteliktedir.

Tarih boyunca birçok sosyal düşünür bilhassa sosyal-kültürel bütünleşme üzerinde durmuş ve sosyal grup adım ancak bugün verebildiğimiz bir gerçeği gözlemek noktasından hareket etmiştir. Bu sosyal bütünleşme ve denge durumlarını incelemeye başlamadan önce en küçük sosyal grup olan aileden en büyük sosyal grup olan millete kadar her sosyal grup için geçerli olan sosyal grup tanımına, bu grupların oluşma şekillerine ve tiplerine âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler bakımından temas etmek faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi bütün sosyal gruplar öncelikle coğrafi, biyolojik ve demografik çevre faktörleri tarafından belirlenen bir sosyal hayat alanı üzerinde teşekkül ederler, şekillenirler. Sosyal hayat alanı, insan topluluklarının etkileşme ve faaliyet sahasını teşkil etmekte, mensubu olan fertleri kavramaktadır. Toplulukları meydana getiren fertler arasında hiçbir etkileşmenin bulunmaması halinde bu topluluk bir "yığın" özelliğini taşır. Halbuki fertler, zaman içinde oluşarak devamlılık arzeden etkileşmelerin anlamlı bir ağı içinde yaşarlar. Bu etkileşmeler ağı o topluluğun fertlerini kavrar. Belirli bir toplumun fertlerinden bir bebek, doğduğu andan itibaren tecrübe ve davranışlarını o etkileşmeler ağı içinde kazanır. Büyüyüp o topluluk içinde faaliyetlere katıldıkça da o topluluğun huyları, inançları, güçlükleri, onun huyları, inançları, güçlükleri halini alır.

Biz, bilgi, inanç, tutumlar, kanunlar, âdetler, gelenekler ve kaabiliyetleri olan bir sosyal grubun içine bilgisiz ve âciz olarak doğanz. Hemen, duygu, düşünce ve tavırlara ait olan bu "grup alışkanlıkları" nı taklit etmeye ve kazanmaya başlarız. Grubun üyeleri de aynı zamanda doğru, uygun ve tabîî gördükleri duygu, düşünce ve davranış kalıplarını bize öğretmeye başlarlar. Bunların toplamına biz kültür adını vermekteyiz. "Kültür" terimi sosyal bilimciler tarafından bir sosyal grubun üyelerine has olan öğrenilmiş duygu, düşünce ve davranış kalıplarının tamamını anlatmak için kullanılır. Bir insanın ne olduğu, içine doğduğu kültürün sonucudur. An-

cak fert, kendi kültürünün tam bir kopyası değildir. Çünkü eğer öyle olsa idi bir toplumun fertlerinin tamamı birbirinin aynı olurdu. Gerçek kültür son derece karmaşık ve zengin bir olgudur ve hiçbir fert, grubunun bütün kültür değerlerini öğrenip elde edemez.

Doğuştan itibaren içine girdiğimiz sosyal grupların doğru ve uygun olarak kabul ettiği bütün değerleri öğrenip bu değerlere uygun davranışları benimsememiz anlamına gelen “sosyalleşme” birbiri ile ilişkili birçok faktörün ürünüdür. Bu faktörlerin en önemlileri; kişinin içinde geliştiği maddî çevre, doğuştan getirdiği biyolojik özellikler, içinde doğduğu ve yaşadığı kültürün özellikleri ve başından geçen kendine has tecrübeler başlıkları altında toplanabilir. Bu faktörlerin bileşkesi, sonsuz çeşitte şahsiyetlerin meydana gelmesini sağlayabilir, dolayısıyla yeryüzünde birbirine tamamen benzeyen iki şahıs yoktur.

Fertlerden ilişkilere, ilişkilere de etkileşme ağına geçildiğinde ortaya çıkan kavrama SOSYAL GRUP adını veriyoruz. Fertler arasında mevcut olan etkileşme ağının bağlarının nitelikleri, o sosyal grubun hedefine uygun olarak aksiyonunu ve şartlara göre toplu olarak farklılaşma veya sosyal yapıya uyumunu sağlar.

Buradaki “sosyal” kavramı gelecekte var olan bağlantıların üstüne kurulmuş olan, insanların çeşitli şekillerde biraraya gelmeleri ve gruplaşmaları haline uygulanmalıdır. Bu gruplara ait olan fertler, o gruba ait olduklarının şuurludadırlar ve kendi gruplarını, kendilerinkine benzeyen gruplardan bazı özellikler dolayısıyla ayırabilirler ve belli şartlarda tek bir sosyal bütün gibi hareket edebilirler.

Sosyal olarak şekillenmiş grupları meydana çıkış şartlarına göre ikiye ayırmak mümkündür:

1. Ayrı ayrı fertlerin irade ve şuurlarından bağımsız olarak insanlığın gelişme tarihi boyunca şekillenmiş olan gruplar.
2. Sosyal fonksiyonlara katılan insanların isteklerine göre belli bir zamanda meydana gelmiş gruplar.

Günümüzde aile ve akrabalık toplulukları birinci, dernek ve kulüp gibi topluluklar ise ikinci tipe dahil sosyal grup örneklerini teşkil etmektedir. Her grup için sayıca büyüklük veya nüfus, sosyal etkileşme ağının sınırını belirler. Bu büyüklüğe bağlı olarak; topluluğu meydana getiren fertlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli maddî değerlerin üretil-

mesi, yeni bir neslin doğmasıyla topluluğun biyolojik olarak çoğalması, sosyal üretim yoluyla belli sosyal ve kültürel değerlerle geleneklerin yeni nesillere aktarılması gibi üç temel süreç ortaya çıkar. Bu süreçlerin tamamı birbirleri ile karşılıklı etkileşme içerisindeydirler. İşte bu etkileşme sonucu meydana gelen sosyal şuur, sosyal grupları meydana getiren fertlerin teker teker şuurlarının bir toplamı değil fakat bunların toplamından da fazla bir kuvvete sahiptir, bir tek ferdin şuur ve iradesi bu sosyal olgunun yönünü değiştirebilecek derecede etki edemez.

Bununla birlikte önderlik kavramı bir sosyal grubun içindeki dinamiklerin bileşkesi istikametinde teşekkül etmekle birlikte zamanla sosyal grubun hedefleri üzerinde tesirde bulunabilecek bir yapı kazanabilir. Liderlik veya Türkçesi ile önderlik kavramı da sosyal grupların iç dinamiklerine bağlı olarak ilk insan gruplarının varlığı ile ortaya çıkmış çok eski bir kavramdır, çok eski bir sosyal olgudur. Önderlik, sosyal grupları meydana getiren sosyal organizasyon kavramı sözkonusu olduğu anda ortaya çıkan bir kavramdır.

İlk insanlar önce fizik varlıklarının idamesi için çevrelerine hakim olma kavgası içine girdiklerinde organize bir davranış kalıbı geliştirmek mecburiyeti ile karşı karşıya kalmışlardır. İlk sosyal gruplar varlıklarını devam ettirebilmek için bu organize davranışı geliştirebilmek için belli konularda, sosyal grubun ortak hedeflerine ulaşma yolları konusunda önlerinde bulunan alternatifler hakkında karar verme durumu ile karşı karşıya kaldıklarında, o sosyal grup içinde yer alan üyelerinden herhangi biri, diğer üyelerin kararlarını çoğunlukla temsil edebilecek duruma gelmiş ve bu durum veya sosyolojik tabiriyle statü, önderlik fonksiyonunu meydana çıkarmıştır. Sosyal grupların belirli bir hedefe yönelme ve ulaşma aksiyonlarına en iyi hizmet edebileceğine inanılan üyenin zamanla kuvvet toplaması sonucu oluşan önderlik, sosyal grupların bu hedeflerine uygun bir şekilde çeşitlere ayrılmıştır. Meselâ ilk insan topluluklarından birinde avcılık geçim kaynağının esasını teşkil ediyorsa bu fonksiyonu en iyi bir şekilde gerçekleştirebilen bir grup üyesi önderlik fonksiyonunu da kendiliğinden elde edebilmekte idi. Günümüzün sosyal grupları açısından da bu durum pek farklı değildir.

Alman sosyoloğu Max Weber tarafından yapılan tanıma göre hakimiyet; bir sosyal grup içinde bir emrin itaat kazanma şansıdır. Bütün sosyal gruplar için geçerli olan bir hakimiyet tipolojisi de Weber tarafından yapılmıştır.

Bu hakimiyet tipleri de büyük ölçüde sosyal grupların meydana geliş şartlarına bağlıdır.

Sosyal grupların meydana gelişleri değişik ölçülere bağlı olarak çeşitli şekillerde sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Yukarıda vermiş olduğumuz sınıflandırmanın dışında, yani biyolojik özelliklere ve sosyal özelliklere bağlı olan sosyal gruplar ayırımının dışında, daha doğru bir söyleyişle bunlardan ikinci tip sosyal grupların da içinde yer alan bir diğer sınıflandırmada esas kriter, psikolojik etkileşmeler noktasında odaklaşmıştır. Bu sınıflandırmaya göre insan toplulukları;

1. Psikolojik Gruplar,
2. Sosyal Organizasyonlar

şeklinde ayrılmışlardır.

Psikolojik grup, içinde yaşadığımız karmaşık cemiyetin belirli şartlarına cevap verebilecek, yani üyelerin psikolojik tatmine yönelmiş bazı özellikleri bünyesinde taşıyan ve en az iki veya daha çok ferdin etkileşme halinde buldukları gruplara verilen bir ad olmaktadır. Bu çeşit gruplarda şu şartların yerine getirilmeleri esastır:

1. Grup üyeleri arasındaki etkileşmelerde üyeler birbirlerinden bağımsızdırlar ve üyelerin davranışları birbirini zaman içinde etkiler.

2. Grubun üyeleri belli bir gaye, inanç ve ideolojiyi paylaşırlar ki; bu ideoloji, bir takım değerler, inanışlar ve normları ile, grup üyelerine belli bir davranış biçimi empoze eder. Grup üyeleri zamanla bu ideolojinin belirlediği davranış kalıbının dışında davranamaz hale gelirler ve grup kararı bu gaye veya ideoloji çerçevesinde teşekkül eder. Grup kontrolünü da etkileyen bu grup ideolojisine uyum o grubun üyelerine belli ölçüde psikolojik tatmin sağladığı için zaman içinde bu etkileşmelerin yoğunlaşmasına ve diğer sosyal-psikolojik gruplardan farklılaşmaya yol açar. Aile, arkadaş çevresi, siyasî dernekler-partiler, dinî, komşuluk, eğlence grupları, eğitim, iş kurumları içinde teşekkül eden sosyal gruplar bu çeşit etkileşmelerle meydana gelmiş gruplara verilebilecek misalleri meydana getirirler. Bu noktada dikkat etmemiz gereken bir husus daha vardır: Yukarıda somut misallerle belirlemeye çalıştığımız bütün sosyal gruplar, birbirlerinden soyutlanabilir, yalıtılabilir bir halde değildir ve olamazlar.

GRUP DİNAMİĞİ—SOSYAL/KÜLTÜREL DEĞİŞME

Her cemiyetin gelişmek bir yana, sadece varlığını sürdürebilmesi için lüzumlu olan bazı görevleri yerine getirmesi şarttır. Meselâ bir topluluğu meydana getiren insanların ihtiyacı olan mal ve hizmetler üretilmek ve dağıtılmak zorundadır. İnsanların günlük görevlerini yerine getirirken de korunmaları için bir denetlenmenin gerçekleştirilmesi şarttır. Çocukların doğumlarından sonra sosyalleşme, bakım, çeşitli sosyal pozisyonlara yerleştirilmeleri, meselelerinin halledilmesi lüzumludur. Sosyal beraberlik ve dayanışma, sağlık, refah ve diğer çok çeşitli ihtiyaçların karşılanması gereklidir. Bu ihtiyaçların herhangi bir tanesinin tatmin edilmemesi veya edilememesi halinde bütün bir cemiyet sarsılabilir, hatta yok olabilir.

İşte bu çeşitten fonksiyonların yerine getirilmesi için bazı temel yapılarla ihtiyaç vardır. Biz bunlara sosyal kurumlar adını veriyoruz. Bu fonksiyonlardan yola çıkarak sosyal kurumları biz; sosyal hayatın temel görevlerinin organize ve idare edilmesine ve uygulanmalarına yarayan esas araçlardır şeklinde tarif edebiliriz.

Genellikle biz kurumları icra ettikleri temel fonksiyonlarına göre sınıflandırırız. Meselâ ekonomik kurumu mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtım konusunda odaklaşmıştır. Aile kurumu çocukların meydana gelişi, sosyalleşmeleri, bakımları ve sosyal pozisyonlar kazanmaları fonksiyonları çerçevesinde belirlemektedir. Siyaset kurumu, vatandaşları birbirlerinden ve dış düşmanlardan korumak için fonksiyon göstermesi ile ayırte edilir. Dini kurum sosyal dayanışma ve beraberliği pekiştirici bir fonksiyona sahip olmalıdır. Eğitim kurumunun temel görevi de kültürel mirasın bir nesilden o nesli takibeden diğerine aktarılmasıdır. Bu bahsettiğimiz kurumlar sosyal hayatın birden çok yönünü ihtiva ediyor gibi görünmektedirler. Ayrıca bu kurumlardan bazıları birden fazla fonksiyonu gerçekleştirmeye yönelmiş gibi de görünmektedirler.

Bazı sosyologlar, kurumları “bir veya birden fazla fonksiyon etrafında meydana gelmiş; örf, âdet ve kanunların dokuduğu bir takım (set)” şeklinde tarif etmektedir. Diğer bir kısım sosyologlar ise, bu tarife büyük çaplı organizasyonları temel olarak almaktadır. Bunlardan birinci grup, sosyal kurumları bir kültürel örgü veya doku takımı; ikinciler ise, organize bir insan grubu olarak ele almak eğilimindedirler. Üçüncü bir yaklaşım ise, sosyal kurumları hem kültürel dokular, hem de insan grupları olarak kabul eder ki; bu yaklaşım, kanaatimizce daha doğrudur.

Bu yaklaşımların ışığında sosyal kurumlar; 1. Sosyal hayatın problemlerini halletmek için insanları idare eden az veya çok standartlaşmış çözümler; yâni, kültür dokusu. 2. Bu çözümlere doğrudan tesir ederek insanları şekillendiren, karakterize eden nispeten istikrarlı ilişkiler; yâni, sosyal gruplardan ibarettir. Misal olarak ekonomik kurum için; şirketler, sendikalar, gayri resmî işyeri klikleri, yatırım grupları ve kültür tarafından temin edilen bir davranış kalıbı bütünlüğüne göre mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi toplamıdır, diyebiliriz. Böylece farklı kategoriden insanların bir ilişkiler ağı içinde bağlanmaları manasına gelen sosyal yapılar, sosyal kurum adını almaktadır. Sosyal yapıyı; bir insan topluluğunun ortak ve paylaşılan zihniyeti (kültür dokusu) tarafından belirlenen beklentilerin meydana getirdiği sosyal pozisyonlar (statüler) içinde yer alan ilişkiler ağı tarafından birbirine bağlanan insanların, bu ilişkiler çerçevesinde etkileşmelerinin toplamıdır şeklinde tanımlayabiliriz. Bu sebepten sosyal yapıları aynı zamanda sosyal kurum adı ile de tanımlayabilmekteyiz. Bu durumu daha net bir şekilde gösterebilmek için, aile sosyal kurumu içinde mevcut pozisyonları misal olarak verebiliriz. Anne, baba, çocuklar, büyükbaba, hala, yeğen, baldız bu pozisyonların veya statülerin toplamından ibaret değildir. Aile kurumu kültürel beklentilerin geniş ölçüde fiiliyata dönüştürüldüğü ve belli rolleri fertlerine empoze ettiği bir sosyal yapıya sahiptir. Böylece kültür dokusu insanlarına, çocuklarını meydana getirmede, bakımlarında, sosyalleşmelerinde rehberlik eden bir kalıp fonksiyonuna da sahip olmaktadır.

Bunun da ötesinde fertler bu görevlerini yerine getirirken az veya çok kalıplaşmış ilişkilerin içinde yer alırlar. Bu ilişkilerin bir diğer adı da sosyal gruplardır. İşte bu manaları ile sosyal kurumlar hem kültür dokularına, hem de insan gruplarına birlikte sahiptirler; bunlar tarafından belirlenirler.

Özet olarak; kurumlarını birbirinden yalıtılmış varsaydığımızda cemiyet, kendisini meydana getiren kurumlar arasındaki organizasyon yardımı ile bu sosyal kurumların toplamından daha fazladır.

FONKSİYONLAR VE KARŞI FONKSİYONLAR

Sistem analizi yaparken, sistemin parçaları tarafından yerine getirilen çeşitli fonksiyonlara özellikle dikkat edilir. Sosyologlar genellikle Robert K.Merton tarafından yapılmış olan fonksiyon tarifini kabul ederler. Bu tarif şöyledir. “Belirli bir sistemin uyum ve ayarlamaları için meydana getirilmiş gözlenebilen sonuçlar.”

Bu açıdan bakıldığında bir sistem varlığını devam ettirebilmek için yani uyum ve ayarlamaları sağlayabilmek için belli ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Bu ihtiyaçlar tatmin edilmezse sistem kendini devam ettiremez, dağılır, yok olur. İnsan toplulukları için de bu durum değişmez. İşte kurumlar bu fonksiyonların yerine getirilmelerini sağlayan araçlardır.

Cemiyetin çeşitli parçalarının fonksiyonları konusuna dikkat ederken, karşı-fonksiyon kavramını da unutmamak lazımdır. Fonksiyon tarifini veren Merton, bu kavramın zıddı olan karşı fonksiyonları da şöyle tarif ediyor: “Belirli bir sistemin uyum ve ayarlamalarını azaltan gözlenebilen sonuçlar.”

Bir sistem içinde yeralan bir birim—meselâ bir norm, değer, inanç, sembol, pozisyon veya kurum— çoğu zaman birden fazla sonuçlara sahiptir. Bunların bazıları fonksiyonel, bazıları karşı fonksiyonel, diğer bazıları da hem fonksiyonel, hem de karşı fonksiyonel olabilirler.

Karşı fonksiyon kavramı, toplulukta mevcut parçalardan birinin, sistemin temel ihtiyaçlarından birini veya bir kaçını tatminsiz bırakması durumudur, şeklinde de ifade edilebilir. Böyle bir durum, sistemin yöneldiği ahengi, bütünlüğü bozabilecek sonuçları yaratabilir. Meselâ din kurumunu ele alalım. Din, bir cemiyetin üyelerinin ortak değerleri benimsemesini teşvik ederek fonksiyon gösterir. Böylece sosyal dayanışma ve birliği sağlar. İdeolojik ve hissi bir zank ve sosyal bir düzenleyici fonksiyonu gösterir. İnsanların acılarını hafifletir, hayal kırıklığı, ölüm ve felâketlerle karşılaşanlara hissi uyum sağlamaları konusunda yardımcı olur.

Burada tekrar dikkat etmemiz gereken nokta, fonksiyon ve karşı fonksiyon kavramlarına “iyi” ve “kötü” şeklinde değer yargılarını karıştırmaktır. Genellikle bir fonksiyonun iyi, karşı fonksiyonun kötü olduğunu zannetmeye meylederiz. Bu kavramlar belli bir kültür içinde “doğru” olarak kabul edilen normların fonksiyonel olduğunu, geçerli olmayanın “karşı fonksiyonel” olduğunu ifade eder.

AÇIK VE GİZLİ FONKSİYONLAR

Sosyologlar açık ve gizli fonksiyonları birbirinden ayırırlar. Açık fonksiyonlar sosyo-kültürel yapı içinde kolaylıkla tanımlanabilen ve gözlenebilen fonksiyonlardır. Gizli fonksiyonlar ise açıkça gözlenemezler, esas maksatları belli olmaz. Bu fark, fertlerin davranışlarının gözle görünen sonuçlarının, şuurlarındaki esas motivasyonla (güdü ile) özdeş veya eş manalı olmayabileceği gerçeğine işaret eder. Hıdırellez geleneği gizli fonksiyonlara

verilebilecek tipik bir misâldir. Anadolu'nun birçok yöresinde ve Anadolu dışındaki Türk kültür çevrelerinde 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece Hızır'ın yeryüzünde gezdiğine ve dokunduğu yerlere feyiz ve bereket bahşedeceği inancı yaygındır. Bu inanca bağlı olarak düzenlenen eğlenceler, merasimler ise, bir seri gizli fonksiyonların tatminine yönelmiştir. İlk olarak bu merasimler, cemiyetin dağılmış halde yaşayan üyelerini belli zamanlarda biraraya toplamak, ortak bir faaliyete yöneltmek fonksiyonuna sahiptir. Böylece merasimler, ortak bir gaye yaratarak bunun etrafında birliği sağlamaktadır. İkinci olarak bu merasimler, hissî gerilim ve baskının, bereketin, verimin kaçmasıyla birleşerek meydana getirebileceği kötü etkileri kontrol altına almak fonksiyonunu görürler. Merasimlere, eğlencelere katılanlar böylece, tabiat kuvvetlerini de kendi kontrolleri altına alabilecekleri inancını pekiştirirler. Böylece merasimler, çaresizliklerin de bir ilâcı olma durumundadır. Merasimler, gerilimin yönetilmesi konusunda bir diğer unsurun kaynağıdır. Bunlar, cemaat üyelerinin gerçek hayattan belli bir süre için de olsa uzaklaşmalarını sağlamaktadır. Eğlenceler, törenler sırasında günlük endişeler unutulmakta, mistik bir hava içinde fertler kendilerinden geçmektedirler. Burada önemli olan bir nokta, bu gizli fonksiyonların hiçbirinin cemaat üyeleri tarafından farkedilmemesidir.

1.1. Alt Unsurlar:

Yukarıda belirtildiği gibi bütün kültürlerin temelinde tekrarlanarak bir kalıp halini almış olan belli başlı normlar (Bkz.;s.3, Kültür muhtevası şeması) belli bir gayeyi gerçekleştirmek için aksiyona girerek (fonksiyon) karşılıklı bir etkileşme ağı meydana getirirler ve bu ağ kültür adını verdiğimiz olguya temel teşkil eder. Türk sosyo-kültür yapısının ne olduğunu belirleyebilmek için öncelikle bu normların tariflerinin verilmesi lüzumludur. Bununla birlikte bütün bu normların standart, bütün ilim adamlarınca kabul edilen bir tarifinin olmadığı da bilinen bir hakikattir. Bu sebepten öncelikle sosyo-kültürel normların bütün ilim adamlarımız tarafından kabul edilebilen standart bir tarifinin burada ele alınmasının faydalı olacağına inanmaktayız. Bu tanımlar ve tarifler Türk kültürünün temel unsurları ile ilgili olarak muhtelif kurum ve kuruluşların halen devam etmekte olan saha araştırmalarına metodolojik açıdan bir yol gösterme ve yönlendirme çerçevesini teşkil edebilecek ve bundan sonra yapılacak araştırmaların daha sıhhatli ve kalıcı olmalarını sağlayabilecektir.

Bu çerçevede kalmak kaydıyla belirlemiş olduğumuz sosyal normların çeşitli kaynaklardan derlenmiş olan tanım ve tarifleri aşağıda belirtilmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın muhtevasını teşkil etmesi icabeden her özel durumun uzun süreli bir saha araştırmasına ve literatür taramasına bağlı olarak gerçekleştirilebileceği açıkça görülecektir.

Yukarıda sayılan sebeplerden tarafımıza verilen konuyu “âdetler, örf, görenekler, gelenekler” maddeleri ile sınırlamayı şimdilik uygun görmüş bulunuyoruz. Bununla birlikte diğer normların tariflerinin de kesin olarak belirlenmesinin Türk Kültür Politikasının tesbiti açısından zarurî olduğunu burada ifade etmek isteriz.

1.1.a. Âdetler (İng.; Custom, Fr.; Coutume)

Bir topluluğun uzunca bir zaman dilimi içinde, dışarıdan herhangi bir müeyyide uygulanmaksızın kendiliğinden uymaya, yapmaya alışageldiği ve o topluluk tarafından yapılmasının lüzumlu olduğuna inanılan davranış kalıbı. Sosyal alışkanlık şeklinde de tarif edilen âdetler, Max Weber tarafından “sosyal hareketin benzeşmesinin ihtimalleri” olarak tarif edilmiştir. Grubun diğer üyeleri tarafından öğretilen hareket ve davranışlar olarak da tarif edilen âdetler sosyal hayatın düzenliliğinde etkilidirler. Müeyyidesi kuvvetlendikçe örf-töre halini alır. Bu durumda “örfi hukuk”, “âdet hukuku” teşekkül etmeye başlar. (Fr.“droit coutumier”). Müeyyide gücü azaldıkça sadece kısa süre içinde geçerli olan alışkanlık, yâni görenekler haline dönüş, söz konusudur.

Âdetlere verilebilecek bâzı misâller şunlardır; yemek ve sofrâ alışkanlıkları, doğumdan ölüme kadar insan hayatının belli geçiş dönemlerindeki kutlamalar, kız isteme, nişan, düğün, evlenme, cinsiyet ve yaş gruplarının arasındaki davranış kalıpları, selâmlaşma çeşitleri.

1.1.b. Görenekler (İng.; Folkways, Usages, Fr.; Routine, Usage):

Âdetlere göre kuvvetli müeyyidelere sahip olmayan, görüp tekrarlanarak alışlagelen normlar “görenekler” olarak gruplandırılmaktadır. Âdet ve geleneklere göre daha kuvvetsiz, daha kolay terkedilebilen çeşitten davranışlardır. Müeyyideleri en yumuşak normlardır. Belli bir topluluğun günlük hayatında her türlü ihtiyaç halinde uygulayageldiği yol veya usullerdir. Bu manası ile ilk defa Amerikalı Sosyolog William Graham Sumner tarafından “Folkways” (1907) adlı kitapta kullanılmıştır.

1.1.c. Gelenekler (İng.; Tradition, Fr.; Tradition)

Bir kültür içinde her zaman var olduğuna inanılan, sosyal olarak bir nesilden diğerine sözlü anlatma yollarıyla aktarılan alışkanlıkların, normla-

rın toplamı. Gelenekler mensup oldukları kültürlerin üyeleri arasında ortak bir ruh ve dolayısıyla sağlam bir örgü (kalıp) meydana getirerek kültürel devamlılığı sağlarlar. Yaygınlık ve müeyyidelerin kuvveti açısından göreneklerden kuvvetli, âdetlerden zayıfturlar. En yavaş değişen çeşitten normlardır.

1.1.d. Örf—Töre (İng.; Mores, F.; Moeurs)

Bir sosyo-kültür biriminde kanun ve ahlâk kaidelerinin yerine geçebilecek kadar kuvvetli fakat kanun olmayan davranış kalıbına örf—töre adı verilir. Müeyyideleri en kuvvetli olan norm çeşididir. Bir kültürün değerler sisteminin bünyesinin temelinde yer alırlar. Diğer bütün sosyal-kültürel normların üzerinde kuvvete sahiptirler. Örf-töre, bir çok kültürde zamanla yazılı kanunlar haline dönüşür ve o sosyo-kültürel yapının bütün fertlerini bağlayıcı, sınırlayıcı bir fonksiyon kazanır.

Yukarıda tarifleri tesbit edilmeye çalışılan normlar elbetteki bir sosyo-kültür yapısı içinde mevcut olan normların tamamı değildir. Normların tamamının bu çerçeve içinde (Bkz., s.3) teker teker incelenmeleri ve birbirlerine göre kuvvet derecelerinin belirlenmeleri lüzumludur.

Ayrıca bütün sosyal normların belirli bir kültür içinde “doğru”, başka bir kültür içinde ise “yanlış”, “saçma” veya “lüzumsuz” olduğu gözden uzak tutulmaması gereken bir durumdur.

Kaynakça

- BENEDICT, R., *Patterns of Culture*, Routledge and Kegan Paul Ltd., London 1966.
- BIERSTEDT, R., *The Social Order*, Mc Graw-Hill, New York 1973.
- BROOM, I., P. Selznick, *Sociology*, Harper and Row Pub., New York 1973
- ÇAĞATAY, T., *Günün Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, No: 136, Ankara 1968.
- HONIGMANN, F.J., *The World of Man*, Harper and Brothers Pub., New York 1959.
- KROEBER, A.L., *The Nature of Culture*, The University of Chicago Press, Chicago 1968.
- MALINOWSKI, B., *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, A Galaxy Book, Oxford University Press, New York 1966.
- NİRÜN, N., *Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, no: 187, Ankara 1969.
Sosyoloji, Yay-Kur, Açık Öğretim Dairesi, Sosyal Bilimler, Ankara 1976.
- ÖZÖNDER, M.C., "Kültür Bütünleşmesi ve Alt-Kültür Grupları Hakkında Düşünceler", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, XXII/1-2, Ankara 1984.
- PI-SUNYER, O., Z. Salzmann, *Humanity and Culture*, Houghton and Mifflin Comp., Boston 1978.

